

ПРАВОВІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИМИ ВІДНОСИНАМИ, РИЗИКАМИ ТА ЗАГРОЗАМИ

В. КОВРИГІНА,
здобувач Національної академії внутрішніх справ.

SUMMARY

It is maintained that theoretical researches in risks sphere enrich science only when they are truly connected with real life solving problems based on gnosiological and ontological aspects consolidation. This has unique significance for science and finally intended for economical activity development and achieving production goals. That is why research of risk management problems nowadays in modern market conditions is very important.

It is proved that economical and financial risk management in the state is regulated by law. But in the scientific works in this sphere economical processes existing in law form are more often considered independently.

Key words: law; management; method; principle; regulation; financial risks; economic risks.

* * *

В статье утверждается, что теоретические исследования в отрасли рисков обогащают науку лишь тогда, когда они связаны с решением проблем реальной жизни, основываясь на соединении гносеологических и онтологических аспектов, имеющих особое значение для науки и в конечном счете призванных способствовать развитию экономической деятельности и поставленных производственных целей. Именно поэтому так важно исследовать проблемы управления рисками в современных условиях.

Доказано, что управление финансовыми и экономическими рисками в государстве регулируется правом. Однако в работах, посвященных этой сфере управления, экономические процессы, которые существуют в правовой форме чаще рассматриваются вне зависимости от этой формы.

Ключевые слова: право; управление; метод; принцип; регулирование; финансовые риски; экономические риски.

***

Стверджується, що теоретичні дослідження в галузі ризиків збагачують науку лише тоді, коли вони пов'язані з вирішенням проблем реального життя на основі поєднання гносеологічних і онтологічних аспектів, що має особливе значення для науки та у кінцевому рахунку покликано сприяти розвитку економічної діяльності, поставлених виробничих цілей. Осць чому так важливе дослідження проблем управління ризиками в сучасних ринкових умовах.

Доведено, що управління економічними і фінансовими ризиками в державі регулюється правом. Однак у роботах, присвячених цій сфері управління, економічні процеси, що реально існують у правовій формі, частіше розглядаються незалежно від цієї форми. [1,2,3,4]

Ключові слова: право; управління; метод; принцип; регулювання; фінансові ризики; економічні ризики.

Постановка проблеми. Підприємницька діяльність сьогодні здійснюється в умовах постійних і різноманітних ризиків, найбільш загрозливими серед яких є фінансово-економічні. Вони вирішальним чином впливають на кінцеві результати виробничої і бізнесової діяльності. А тому потребують поглибленого вивчення, дослідження динаміки, яка постійно змінюється.

Останнім часом люба діяльність стикається із ризиками виникла ціла теорія ризиків, яка розглядає їх походження, дію, наслідки. Але проблема полягає в тому, що ризики, як і загрози носять суто індивідуальний характер, в різних умовах проявляють себе по-різному. Тому не можливо виробити єдиного рецепту протидії їм. Тут важливо відпрацювати єдиний методологічний підхід, на основі якого можна було б відібрати відповідні методи управління цими загрозливими явищами.

Актуальність теми дослідження полягає в тім, що попри наявність численних наукових досліджень в галузі ризиків і загроз, не значна частина їх стосується управління ризиками, а ще менша – правових основ цього управління, які по-суті складають ядро управлінської діяльності і без дослідження цих основ неможливо сформулювати єдину управ-

лінську систему. А відтак виникає необхідність розробки на правовій основі ефективної системи управління фінансово-економічними відносинами, ризиками та загрозами.

Дослідженням окремих питань управління фінансово-економічними ризиками та загрозами займалися такі вчені як Боді Зві, Вен Турі, О.Ковалюк, Мертон

Роберт, В.Сіврук, Л.Стрельбицька, Г.Чернова, Л.Шаткін, Р.Халфіна та ін.

Метою статті є дослідження закономірностей управління фінансово-економічними відносинами, ризиками та загрозами, а також ролі у цьому процесі правових основ та методів.

Викладення основного матеріалу дослідження. При зміні суспільно-економічних формацій на початку 90-х років відбулась підміна понять та функцій – замість забезпечення нормативно-правового регулювання процесом формування ринкової економіки було взято курс на стихійне запровадження корумпованого ринку. Ринкову економіку неможливо побудувати без нормальної системи законів, без поваги до них. Були взяті на озброєння найгірші сторони капіталізму – злочинність, корупція, проігноровано вітчизняні досягнення. Протириччя

між органами місцевого самоврядування та виконавчої влади, як правило, полягають в протилежних підходах, котрі, неправильно відображаючи об'єктивний стан речей, виключають одне одного. Конфлікти і фінансові ризики є наслідком суттєвої протилежності інтересів та прагнень. [5, с.234]

Обов'язковим принципом повинна стати відповідність актів, прийнятих на різних рівнях управління, законам і нормативним актам більш високого рівня. Необхідно також істотно обмежити коло органів, що мають право видання нормативних актів. У нормативних актах не повинно допускатися обмеження прав підлеглих організацій. З цією метою застосовуються метод фінансово-правового регулювання, державно-нормативний та локальний методи.

Метод фінансово-правового регулювання - це сукупність засобів впливу на учасників фінансово-правових відносин, які характеризуються юридичними фактами, з якими пов'язується виникнення фінансових правовідносин, правовим статусом їх суб'єктів та розподілом прав і обов'язків між ними, видами санкцій за порушення приписів держави і порядком їх застосування.

Державно-нормативний метод виражається в тому, що держава розробляє і приймає закони та інші форми нормативних актів, які спрямовані на здійснення всієї системи державного управління суспільством, економікою.

Локальний метод правового регулювання проявляється переважно у формі договору. Для прийняття локальних актів використовуються також рекомендаційні норми, за допомогою яких держава пропонує сторонам самим урегулювати певні відносини. Ці норми для сторін не є обов'язковими.

Правознавці стверджують, що «під методом слід розуміти спосіб, спеціальний правовий процес, за допомогою якого право впливає на суспільні відносини, встановлюються права та обов'язки, характер взаємовідносин суб'єктів, правові засоби впливу в разі порушення прав і обов'язків».

Зовнішньою формою права ви-

ступає правова норма, законодавство. Нормотворча діяльність становить необхідну сполучну ланку між фактичними суспільними відносинами, умовами суспільного життя, з одного боку, і правом - з іншого. Без волі держави не могли б з'явитися правові норми або будь-які інші форми нормативних актів. Реальна регулююча місія права по упорядкуванню найбільш важливих суспільних відносин своєю логікою веде до пошуків у праві власних устоїв як суспільного явища». [6, с. 201]

Окрім цього, фінансове право виділяє метод фінансово-правового регулювання як «сукупність засобів впливу на учасників фінансово-правових відносин, які характеризуються юридичними фактами, з якими пов'язується виникнення фінансових правовідносин, правовим статусом їх суб'єктів та розподілом прав і обов'язків між ними, видами санкцій за порушення приписів держави і порядком їх застосування. Ці юридичні ознаки властиві методам регулювання всіх галузей права. Фінансовому праву, як і іншим публічним галузям, наприклад, адміністративному, властивий метод власних приписів, метод субординації». [5 с.29] Фінансові правовідносини можуть виникати тільки на основі правових актів, обсягу прав і обов'язків, що встановлюються державою. У фінансових правовідносинах права та обов'язки визначені законодавством, а санкції фінансово-правових норм завжди мають каральний фінансовий характер.

Система господарських зв'язків повинна перейти в правову форму договору. Унаслідок специфіки відносин ця форма впливає на реальні відносини. Однак можливості, укладені, реалізувалися недостатньо. Одна з причин полягає в тому, що не дотримуються належні пропорції між адміністративною ієрархічною оцінкою діяльності підприємців, державних підприємств і оцінкою інтересів споживача.

За допомогою закріплення у відповідних правових нормах правочинності і юридичних обов'язків фіксуються такі первинні способи впливу на поведінку людей, як дозвіл, наказ, заборона й рекомендація. Дозвіл дає широку можливість

сторонам самим встановлювати для себе суб'єктивні права і брати обов'язки щодо виконання певних фінансових повноважень. Наказ містить у собі імперативні засади, що є обов'язковими для обох сторін фінансових правовідносин.

Залежно від способу впливу на поведінку людей визначається два методи правового регулювання: державно-нормативний і колективно-договірний (локальний). Державно-нормативний метод виражається в тому, що, держава розробляє і приймає закони та інші форми нормативних актів, які спрямовані на здійснення всієї системи державного управління суспільством.

Суттєва роль у нормативно-правовому регулюванні фінансового механізму належить фінансовому праву.

«Фінансове право - це сукупність правових норм, що регулюють процес мобілізації, розподілу та використання централізованих і децентралізованих грошових ресурсів з метою забезпечення використання завдань і функцій держави та інших економічних суб'єктів. Фінансове право регулює відносини, пов'язані з певними повноваженнями управлінської сфери, а також бюджетний процес, процес кредитування й валютну систему, інститут страхування і податкову систему» [7. с. 180]

Предмет фінансового права складають суспільні відносини, що виникають у процесі фінансової діяльності.

Основою фінансового законодавства є Конституція України, у якій широко регламентована організаційна та фінансова діяльність. У статтях 85, 95, 96 Конституції передбачено, що лише Верховна Рада України має повноваження затверджувати Державний бюджет і вносити зміни до нього, контролювати його виконання, призначати та звільняти половину складу Ради НБУ. Іншу половину - Президент України (ст. 106).

Згідно із Конституцією, бюджетна система України будується на засадах справедливої і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами й територіальними громадами. Закон про Державний бюджет визначає будь-

які видатки держави па загально-суспільні потреби, а також розмір і цільове спрямування цих видатків.

Участь Кабінету Міністрів, Рахункової палати і Національного банку України у фінансовій діяльності закріплена в статтях 96-98, 99, 100, 116, 143 Конституції України. Ними також визначається національна грошова одиниця; закріплюється за Кабінетом Міністрів України проведення фінансової, цінової, інвестиційної політики; участь органів місцевого самоврядування, територіальних громад у проведенні фінансової діяльності.

Елементами правового забезпечення є: Конституція, Закони України; укази Президента України; постанови Верховної Ради; постанови Кабінету Міністрів; накази міністерства фінансів; постанови Національного банку; статuti юридичних осіб; договори між суб'єктами кредитно-грошових стосунків.

Умовою успішного фінансового функціонування є прогресивні фінансово-правові норми. Фінансово-правові норми – «це обов'язкові розпорядження державних органів з приводу мобілізації, розподілу й використання централізованих і децентралізованих фондів, виражені в категоричній формі і забезпечені примусовою силою закону. Фінансово-правові норми визначені на підставі законодавчих актів. Вони мають обов'язковий, імперативний характер. Ці норми за змістом визначають характер фінансової діяльності, її методи та прийоми» [5, с. 193].

Фінансово-правові норми поділяються на такі види: норми, що зобов'язують, у випадку їх невиконання, застосовувати примусові заходи у вигляді санкцій; норми, що забороняють (заборонено зберігати готівку в касах понад ліміт тощо); норми, що уповноважують [5, с.193].

Серед принципів функціонування фінансового механізму виділяють такі.

Плановість. Фінансові плани: держави (бюджет), підприємства (баланс доходів і видатків, бізнес-план), міністерства (зведений баланс доходів і видатків), установ і організацій (кошторис доходів і

видатків), банків (кредитний план і касовий план).

Облік і контроль. Для юридичних і фізичних осіб установлено єдині правила обліку.

Контроль. Від імені держави його здійснюють Верховна Рада, Державна податкова служба, Казначейство, органи місцевого самоврядування, Контрольно-ревізійна служба України, Рахункова Палата України. Рівноправність національностей і національних меншин. Участь населення в управлінні справами держави, через обраних депутатів.

Законність - дотримання фінансової дисципліни.

Останній принцип передбачає обов'язкове покарання за невиконання певних законів та інших фінансово-правових норм [7, с. 194].

Кожен закон України, який регламентує «фінансову діяльність, передбачає відповідні санкції за невиконання його статей. Порушення певних Інструкцій, положень інших нормативних актів зумовлює покарання згідно з Адміністративним або Кримінальним кодексами України. Сучасна фінансова політика держави і новий зміст фінансових взаємовідносин між суб'єктами впроваджуються у життя через фінансове законодавство, до якого входять як загальні, так і спеціальні нормативні акти, що регулюють фінансові відносини, пов'язані з переходом до ринкової економіки, що докорінно змінює характер самих норм.

Важливого значення набуває наукове обґрунтування методів і нормативів фінансового регулювання, яке в такому разі стає важливою підсистемою фінансового механізму.

Усі його елементи у господарській практиці можна розділити на дві підсистеми: фінансове забезпечення; фінансове регулювання.

До фінансового забезпечення належать: самофінансування; кредитування; бюджетне асигнування. Якщо коштів у підприємств немає, їх можна узяти як кредити в комерційних банках, кредитних спілках, використовувати сучасні форми непрямого кредитування - лізинг чи факторинг.

Фінансове регулювання - це заснований на певних принципах та

правовому регламентуванні процес організації фінансових потоків у суспільстві між органами державного управління і підприємствами. Фінансові методи регулювання, по суті, є методами розподілу. Відомі такі два методи розподільних відносин: сальдовий і нормативний [9, с. 198].

Сальдовий метод передбачає виділення підсумкового (сальдового) елемента в розподілі доходів.

Одним з видів фінансових важелів впливу є норми і нормативи, які посідають найважливіше місце в системі управління фінансовим механізмом.

«Нормативи - це абсолютні та відносні величини, які застосовуються для регулювання фінансових відносин; вони виражають загальні вимоги до затрат і результатів виробництва, обміну та розподілу. Нормативи є розрахунковими величинами затрат, тому їх застосовують як показник співвідношення різних показників або для розрахунку деяких показників.

Норми - це узаконені або визнані обов'язковими для використання як певна міра величини показників або поведінки» [7, с. 199].

У правовому забезпеченні фінансового механізму нормативи є одним з основних засобів регулювання грошових потоків. Закон або інша правова норма, що стосується формування доходів, їхнього розподілу, кредитування, обчислення витрат тощо опирається па певні економічні нормативи або норми.

До таких нормативів відносяться: облікові ставки НБУ; нормативи обов'язкового резервування депозитів комерційних банків; податкові ставки; розміри статутних фондів комерційних банків тощо.

На підставі норм і нормативів здійснюється фінансовий контроль.

Зокрема, розмір облікової ставки Національного банку України є вагомим інструментом грошово-кредитної політики держави, сприяє збільшенню обсягу інвестицій у виробництво або може зменшити їх; впливати на інфляцію, формування цін.

Законодавче закріплені нормативи та норми є обов'язковими, тому визначення їхньої величини є від-

повідальною справою. Наприклад, багато критичних зауважень останнім часом поступає щодо нормативів оподаткування. Високі ставки податків (на 1 гривню заробітної плати - 80-90 копійок податків) призводять до приховування прибутків і доходів, переходу у тіньову економіку. Це викликає необхідність реформування податкового законодавства.

Як свідчить досвід, ухвалення законів Верховною Радою України пов'язане нерідко з політичною кон'юктурою різноманітних партій, блоків, за якими стоять представники бізнесу і впливають на положення чи норми, які мають відповідати їхнім інтересам.

Доповненням до відповідних законів, інструкцій, які детально регламентують необхідні операції, дають змогу виконувати відповідні положення закону.

Інструкції видаються органами державного управління і контролю. Вони пояснюють певні положення закону; визначають методику розрахунків; регламентують форми звітності.

Суб'єктами регулювання фінансових послуг є також комерційні банки, інститути спільного інвестування, довірчі товариства, страхові компанії, пенсійні фонди, емітент фінансових інструментів, депозитарії. Вони не підпорядковані державним органам, а створені для отримання прибутку.

Нормативно-правове регулювання банківської діяльності, у тому числі валютні операції, здійснюється Національним банком України (НБУ) відповідно до Конституції, законів України «Про Національний банк України» та «Про банки і банківську діяльність». НБУ як методологічний, емісійний та технологічний центр створив систему регулювання, забезпечуючи стабільність гривні. Ця система включає: нормативне регулювання; систему ліцензування; моніторинг за діяльністю банків.

Регулювання на ринку цінних паперів провадить Державна комісія з цінних паперів і фондового ринку згідно із Законом України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні».

Таким чином, нормування - це методика і техніка фінансової діяльності, наукова обґрунтованість нормативів та методик. Нормативне забезпечення фінансового механізму включає в себе: економічні нормативи і норми, які використовують для розрахунків або порівняння; інструкції щодо методики чи послідовності фінансових операцій; облік, звітність, розрахунки. Фінансове право України, інші чинні нормативно-правові акти мають забезпечувати успішне функціонування фінансового механізму.

На ефективність управління фінансово-економічними відносинами, ризиками та загрозами впливає безліч факторів, найважливішими із яких науковці визначають такі: 1) об'єктивний стан і тенденції розвитку національної економіки; 2) економічна, бюджетно-фінансова і грошово-кредитна політика держави; 3) ступінь самостійності Національного банку України; 4) об'єктивний стан і тенденції розвитку грошового господарства країни, стійкість національної грошової одиниці; 5) якість цивільного і кримінального законодавства, а також практика їхнього застосування; 6) рівень правопорядку в суспільстві, економіці, банківській сфері; 7) якість банківського законодавства і практика його використання; 8) рівень монополізації в банківському секторі; 9) якість підзаконних нормативних актів численних державних органів управління; 10) якість нормативних актів Національного банку України і його стосунків з комерційними банками [8, с.108].

Управління фінансово-економічними відносинами і ризиками є досить динамічним, оскільки охоплює різні процеси, операції, угоди, які постійно міняються. Особливе місце у цій системі посідає фінансовий контроль, тобто контроль державних та громадських органів за дотриманням фінансово-економічного законодавства при формуванні і використанні грошей.

Із викладеного необхідно зробити наступні висновки. В основі управління фінансово-економічними відносинами, ризиками та загрозами лежать правові методи, оскільки право виступає елементом надбудо-

ви над економічним базисом, створює загальну нормативну систему, а також саму систему управління, таким чином впливаючи на формування управлінських рішень, регулюючи не лише економічні та фінансові відносини, але і ризики і загрози. На підставі цього формується модель управління, яка має відповідати певній стадії управлінського циклу - дескриптивній, прескриптивній або ретроспективній стадії. З цією метою застосовуються відповідні методи фінансово-правового регулювання, державно-нормативний та локальний.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямку пов'язані із розробкою і запровадженням нормативів нормативно-правовими актами, що регулюються страхування і запобігання ризиків та загроз, забезпеченням успішного функціонування фінансового механізму і контролю.

Список використаної літератури:

1. Чернова Г. В. Практика управління ризиками на рівні підприємства. - СПб.: Пітер, 2000. - 175с.
2. Шапкин Л. С., Шапкин В. Л. Теория риска и моделирование рискованных ситуаций: Учебник. - 2-е изд. - М: Изд. Торг. корпорация «Дашков и К°», 2007.- 880с.
3. Севрук В. Т. Банковские риски. - М.: «Дело ЛТД», 1995. - 72с.
4. Боді Зві, Мертон Роберт. Фінанси / Пер. з англ. - М: Видавничий дом «Вільямс», 2000. - 350 с.
5. Стрельбицька Л. М., Стрельбицький М. П. Основи безпеки банківської системи України та банківської діяльності: Монографія / За ред. М.П. Стрельбицького. - К.: Кондор, 2004. 600 с.
6. Халфина Р. О. Право как средство социального управления. - М., Наука, 1988.-256с.
7. Фінансове право: Навч. посібн. для студентів юрид. вузів та факультетів. -К.: Вен турі, 1995. - 272 с.
8. Ковалюк О. М. Фінансовий механізм організації економіки України (проблеми теорії і практики): Монографія. - Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2002.- 396 с.